

Deva în preajma răscoalei de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan

ION FRĂȚILĂ

IOSIF JIVAN

Ca oraș cu privilegii, Deva se amintește documentar în 1449. În acest an lancu de Hunedoara, ținând seama de sărăcia locuitorilor orașului Deva, îi scu-tește de cele trei feluri de dări ce i se cuveneau. După moartea lui lancu de Hunedoara, cumnatul său, Szilágyi Mihály a întregit libertățile și privilegiile orașului. Regele Matei Corvin de asemenea a confirmat la rîndul său toate privilegiile orașului ¹⁾.

După conscripția ordonată de către Dieta Transilvaniei la 1650, domeniului fiscal Deva, cu sediul la Deva, i-au aparținut : orașul Deva cu 12 sate din jur, precum și localitatea Dobra cu 22 sate din jur²⁾. Prin donațiunile făcute de către principii Transilvaniei, la 1642, în oraș se afla un număr de 16 nobili ³⁾, care locuiau mai ales în strada Maghiară. (Azi strada A. Vlaicu).

Cu ocazia trecerii prin Deva, în anul 1662, scriitorul turc, E. Celebi, consemnează că orașul avea multe prăvălii și numeroși comercianți care făceau negoț cu produsele lor, avînd legături mai ales cu cei veniți din teritoriile ocupate de turci ⁴⁾.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, populația orașului era alcătuită din nobili oficiali ai domeniului, meșteșugari, comercianți și țărani. Datorită creșterii populației în această perioadă se dezvoltă simțitor și piața internă a orașului, ceea ce a atras după sine stimularea producției de cereale marfă.

Străduințele administrației domeniului Deva, precum și a nobilimii din oraș s-au concentrat spre producerea acestor mărfuri pentru piață și spre valorificarea lor în bani, în care scop ei caută să-și formeze și rezerva seniorială. „Acest proces s-a făcut în primul rînd în detrimentul pămînturilor iobăgești prin depozitarea iobagilor de sesiile lor sau de părți de sesii, prin răpirea pădurilor, pășunilor și a terenurilor defrișate de țărani” ⁵⁾.

Cea mai grăitoare dovadă în acest sens ne-o dă producția de cereale a domeniului Deva. În anul 1662 din Deva s-a primit drept dijmă 841 clăi de grîu din producția proprie (rezerva seniorială), s-a dobîndit 2 500 clăi. Și iarăși în anul 1672, din dijmă s-a primit 940 clăi de grîu, iar domeniul a obținut din producția proprie 2.571 clăi de grîu ⁶⁾.

Cotropirea sesiilor iobăgești, îngrădirile în folosirea finețelor, pășunilor și pădurilor și trecerea acestora în proprietatea domeniului și a nobilimii ⁷⁾, au contribuit la accelerarea procesului de diferențiere a țărănimii iobage din oraș. Tot mai mulți țărani lipsiți de pămînt sînt nevoiți să se angajeze la alte munci

sau să fugă de pe moșii. Dintr-o situație a anului 1673 reiese că domeniului Deva îi aparținea 54 sate cu 229 familii de iobagi, dintre care 92 familii de iobagi figurează ca fugiți de pe moșii ⁸⁾.

Potrivit diplomei leopoldiene din anul 1691 domeniul fiscal Deva a trecut în proprietatea casei domnitoare de Habsburg, situație ce nu a schimbat continuarea aceleiași politici agrare pentru mărirea rezervei senioriale. Hotărârea Dietei Transilvaniei ținută la 28 martie 1707 la Tîrgu Mureș a favorizat în mare măsură realizarea acestui scop. În această dietă, la articolul 16 s-a hotărît ca să se constate veniturile fiscale, iar prin articolul 23 s-a hotărît ca să se ia din posesiunile cetățenilor bunurile fiscale vechi care se află în posesia cetățenilor și întrucît aceia se aflau în datorie, să se încaseze pe seama fîscului și rămășițele ⁹⁾. Cu ajutorul hotărîrilor menționate mai sus s-au putut recupera toate bunurile și sesiile de la nobilii din oraș.

Conscripția pentru dări din 1727, ne arată că în orașul Deva la acea dată erau 114 cetățeni ai orașului (mici meseriași, meșteșugari și comercianți) – n.n., 24 iobagi, 34 jeleri, 48 alte categorii, numărul nobililor care sînt scutiți de dări nefiind consemnat în această conscripție ¹⁰⁾.

La 1731, împăratul Carol al III-lea a donat partea din jurul orașului a domeniului Deva, baronului Visconti Gyula. Prin contractul încheiat la 19 august 1743 la Viena, acesta vinde proprietatea sa din Deva, lui Haller Ioan și soției acestuia, Sofia Daniel cu 60 000 florini ¹¹⁾. După moartea soțului ei, văduva Haller a continuat acel sistem agrar de întărire a rezervei senioriale. În această acțiune, susnumita a nesocotit drepturile orașului aflate în vatra și hotarul său, dispunînd asupra lor.

Vetrele și pămînturile iobagilor, jelerilor și a plebeilor (pătura săracă) din oraș, au fost amenințate și din partea nobililor. Folosindu-se de hotărîrea Dietei ce s-a ținut la 21 august 1759 în Sibiu, potrivit căreia nobilii se mențin în privilegiile lor, aceștia au revenit pentru restituirea moșiilor avute pe teritoriul orașului. În această acțiune a lor, ei au fost ajutați foarte mult de Tabula Continua a comitatului Hunedoara, înființată la 1764 ¹²⁾.

Mulți nobili veniți din alte comitate ca funcționari ai autorităților și în urma căsătoriilor încheiate, au dobîndit în orașul Deva vetre de casă, bunuri sau chiar ei părți de sesii iobăgești, fenomene care de asemenea s-au produs în detrimentul scăderii vetrelor și sesiilor iobăgești. Astfel, din acțiunea întreprinsă de către fisc, la ordinul Guberniului pentru dovedirea nobilității reiese că între anii 1771–1785, în orașul Deva s-au stabilit un număr de 26 asemenea nobili ¹³⁾.

După cum se vede, asemenea măsuri sînt concepute și aplicate, cum era și firesc, în interesele clasei feudale cu scopul creșterii pămînturilor alodiale, prin răpirea pămînturilor țărănești. Asemenea măsuri au dus la accentuarea procesului de pauperizare a masei țărănești și la adîncirea contradicțiilor dintre clasele sociale.

Din conscripția întocmită în anul 1778 reiese că în teritoriul orașului Deva, pe moșia domeniului Sofiei Haller se aflau 24 iobagi, 2 văduve de iobagi, 203 jeleri, 42 văduve de jeleri, nobilul Ladislau Vesa avea 7 iobagi, Agneta Bartsai 5 iobagi, magnatul Francisc Matskási 3 iobagi, Vaida Iosif 31 iobagi, Samuel Balia 2 iobagi, Szabo Ioan 1 iobag, Gabriel Ioan 1 iobag etc. ¹⁴⁾.

Dintr-o altă conscripție ce s-a efectuat la sfârșitul anului 1783, în preajma răscolei populare condusă de Horea, Cloșca și Crișan rezultă și mai clar creșterea numărului nobililor, precum și tot mai marele număr al celor rămași fără pământ. Pe lângă domeniul Sofiei Haller, conscripția indică existența a încă 50 de proprietari, iar la coloana „ziuași, lucrători manuali și cei care își caută de lucru pentru a avea ce minca”, figurează cifra 490¹⁵⁾.

Pauperizarea țăranimii lovește însă în interesele statului austriac diminuând veniturile acestuia, puterea lui politică și militară tocmai în perioada cînd era în conflict cu Turcia și apoi cu Franța. Acest lucru a determinat Curtea din Viena să încerce reglementarea raporturilor dintre stăpînii de pământ și țărani dar cum era și de așteptat, nobilimea se împotrivește. Încercarea unei asemenea reglementări a dus în cele din urmă la un compromis între Curtea Imperială și nobilime cu urmări grave asupra țăranimii care trebuia să suporte mai departe, în mod sporit sarcinile feudale și fiscale.

În goana după capital, cei doi exploatatori își dau mina folosind toate mijloacele și privilegiile. Astfel, dările ordinare achitate fîscului austriac, taxele militare și contribuțiile extraordinare, cele trei forme de rentă către feudalii locali au sporit simțitor. După cum se știe, stăpînii de pământ nu se limitau numai la atît, ei foloseau pe iobagi și jeleri în mod nelimitat, atît vara cît și primăvara în timpul muncilor agricole. Abuzurile și samavolniciile acestora și ale slujbașilor erau mai puternice decît legea. În cronica sa, Gh. Șincai consemnează asemenea abuzuri în felul următor : „Afară de slujbele pe care le făceau domnilor pămîntești, începînd de luni pînă sîmbătă seara, în toată săptămîna preste tot anul, duminica fiindcă alta nu se putea lucra, domnii cei pămîntești pre iobagii săi îi trimitea cu cărți pe la alți domni”¹⁶⁾.

Lipsa de pământ a determinat comunitatea din Deva să se adreseze Guberniului Transilvaniei, la 1765 cu o petiție în care cereau să li se acorde proprietate funciară necesară vetrelor lor. Gubernul cere ca această petiție să fie rezolvată de către Tabula Continua a Comitatului, care nu a luat în seamă această cerere la timpul potrivit. Acest lucru ne-o dovedește că numai în anul următor, probabil la o altă petiție a Comunității Deva, Gubernul cere tablei să-i raporteze modul cum s-a rezolvat această situație¹⁷⁾.

Pentru a avea posibilitatea să cunoaștem mai bine situația economică și sarcinile excesive pe care trebuiau să le suporte țăranii, în cele ce urmează ne vom raporta la unele puncte din cercetarea efectuată de către organele Tabulei Continue a Comitatului, la 13 mai 1785¹⁸⁾), în urma dispozițiilor date de către contele Iankovits, comisarul Guberniului pentru a se constata serviciile (urbariul), prestate de către țărani față de proprietarii de pământ înainte de răscoală.

Referindu-ne la primul punct prin care se cerea a se stabili dacă în Deva a existat urbariu, de ce natură era acela și de cîtă vreme a luat ființă, s-a răspuns : „Styim ke între Kurtye si între Oras jeszte urbarium, in rindu gyismelor, ke la vreme gyismituluj sze szkatye Urbariumu, si sze sztrigye tot omu stym, ke ásá lám pomenyit”¹⁸⁾.

Din răspuns reiese elocvent că a existat datul dijmelor din timpuri necunoscute, și reținute de asemenea atenția că Domeniul Haller a nesocotit drep-

turile oraşului asupra vetrelor şi pământurilor din hotarul său, suprapunându-se peste aceste drepturi.

La punctul al doilea se stăruie a se afla dacă în lipsa urbariului a existat contract sau vre-o legătură privitor la slujbele feudale ale iobagilor şi jelerilor, de câtă vreme a început acel obicei şi de ce natură era. La aceste întrebări, răspunsul este scurt : „Jobadsi si Dseleri nu au ruptare gye Szluszbe tsi kum ij tyame merg. (Jobbagiones et inquilini nullum habent fixum Robottas praestandi modum sed uti jubitur serviunt)" ¹⁹⁾.

După cum ştim în 1714 Dieta Transilvaniei stabileşte robota de patru zile pe săptămână pentru iobagi, şi de trei zile pe săptămână pentru jeleri cu toţi membrii familiei care sînt apti de muncă, cu deosebire în sezoanele de semănat şi recoltat. În 1769 legea urbarială cunoscută sub denumirea „Certa puncta" stabilea robota la patru zile pe săptămână cu braţele, şi la trei zile cu vitele, iar jelerilor li s-a scăzut această obligaţie la două zile pe săptămână.

Contrar acestor prevederi, după cum se vede din răspunsul de mai sus rezultă că, răstălmăcind legile date, nobilii nu numai că sîlesc pe ţărani la un număr mai mare de zile la robotă, ci abuzurile lor merg pînă acolo încît nu se mai ţine seama de ele, ţăranul fiind la dispoziţia stăpînului în permanenţă. Incertitudinea zilelor de lucru a constituit pentru ţărani cea mai grea sarcină, şi care i-a adus la o stare disperată. În timp de vară mai ales, muncind tot timpul la stăpînul pămîntului, iobagul şi jelerul nu-şi puteau lucra partea de pămînt din sesie.

Punctul al treilea caută să stabilească darurile, slujbele şi datoriile iobagilor şi a jelerilor. Iată ce se spune în răspuns : „Kárészintyem Texas la Kurtya há máre dem dupe meszura pemintului, altu 5 gerös, altu 2, altu 3, altu 4, altu si 6 Zlotz, ku kare darury nyám poményit, gyi pe peminturile káré lau imbrekát Kurtya ku kasze, kapete si 30 gye Florintz, gyi la lekuitorj" ²⁰⁾.

Punctul al patrulea se referă la foloasele şi pagubele pe care le au ţăranii de pe pămînturile lor. Din răspunsurile date se oglindeşte starea veridică a sărăciei lor. Pămîntul aşezat în preajma Mureşului şi a Cernei era expus inundaţiilor, insuficienţa acestuia nu permitea sădirea pomilor fructiferi, cultivarea cînepei şi a legumelor necesare traiului zilnic. Cu toate că în Deva au existat, conform răspunsurilor trei mori, ţăranii nu aveau acces la acestea fiind nevoiţi să-şi macine cerealele fie la moara din Sîntuhalm sau din Bîrcea. Întinderea cea mai mare a păşunilor a fost ocupată de către stăpîni, ţăranilor le-a rămas folosirea unei păşuni mai slabe şi insuficientă pentru vitele lor. Problema cea mai arzătoare pentru ţărani a constituit-o folosirea pădurilor. Aceasta din motivul că Domeniul Haller a pretins plata unei taxe pentru lemne, pe care însă ţăranii nu aveau posibilitatea să o achite. Documentele vremii ²¹⁾ atestă o intensă corespondenţă a Gubernului de la Sibiu cu Tabula Continua a Comitatului în ce priveşte folosirea pădurilor „Finicuri" şi „Bejan" din hotarul oraşului de către ţăranii iobagi şi jeleri şi ţăranii corăbieri din Deva. Faptul că, ţăranii nu au beneficiat de folosinţa pădurilor rezultă din însăşi cercetările făcute pentru urbariu la 13 mai 1785.

Prin punctul al cincilea, se cercetează ce suprafaţă de pămînt avea un iobag cu o sesie întreagă. Răspunsul este că întrucît nu s-a făcut deosebire în-

tre iobag și jeler, acest lucru: „nu sze pote styi”. Aceasta demonstrează că sesiile de pământ ale iobagilor erau fărimitate în așa măsură, încât aproape nu exista nici o deosebire între iobag și jeler în ce privește posesiunea de pământuri, iar pe de altă parte se vede că, domeniul era interesat după o atare stare de fapt, în a considera pe țărani numai după taxele și dijele pe care trebuiau să le dea.

Revenind pentru unele precizări la completarea punctului doi, – la punctul șase din cercetări se întreabă cât robot a făcut o gazdă și cu câte vite, dacă s-a ținut seama de timpul plecării și a reîntoarcerii de la pământ. Semnificativ este și aici faptul că, răspunsul țăranilor precizează încă o dată că n-a existat o normă precisă în ce privește cantitatea zilelor de robotă, ei erau la discreția stăpînului, întrucît trebuiau să meargă ori de câte ori erau chemați.

O altă sarcină grea ce se înscrisa în rîndul obligațiilor ce apăsau pe umerii țăranului, era zeciuiala. Aceasta atît mai de nesuportat cu cît ea se aplica asupra tuturor produselor.

Punctul al optulea cercetează dacă există sesii pustii. Desigur că, din lipsă de pământ, asemenea cazuri nu puteau să fie decît în foarte mică măsură și aceasta datorită fenomenului adesea întîlnit, ca o formă a luptei țăranimii împotriva feudalilor prin părăsirea moșiei. Grăitor în acest sens este conscripția moșierilor, iobagilor și jelerilor în anul 1781, în care se consemnează 34 iobagi și jeleri p'ecați²²).

Ultimul punct al cercetărilor urbariale se referă la aflarea datei cînd cea mai mare parte a țăranimii a ajuns în stare de iobăgie.

Din analiza succintă a cercetărilor urbariale de care ne-am ocupat, se poate trage concluzia că, situația țăranimii înainte de izbucnirea răscolului condusă de către Horea, Cloșca și Crișan, în orașul Deva era foarte grea. Cercetările efectuate au dovedit că numărul zilelor de lucru ale iobagilor și jelerilor care erau fixate în decretul 1714, 1742, 1769 – nu se respectau; țăranii fiind obligați a presta robota cînd erau chemați. Același lucru se poate vedea și cînd este vorba de suprafața sesiei, a pămîntului, care a fost folosită de iobagi și jeleri. Situația nesigură în cele două cazuri menționate și vitale pentru iobagi și jeleri deopotrivă, a făcut ca aceștia să fie pendenți de bunul plac al moșierilor.

Pe lîngă toate acestea, documentele vremii mai oglindesc în perioada 1754–1780 o serie de calamități ce s-au abătut asupra orașului (incendii, inundații, grindină). Pagubele cauzate în urma unor astfel de nenorociri neprevăzute a lovit rîndul lor în situația materială și așa precară a celor săraci, care în repetate rînduri s-au adresat cu plîngeri autorităților locale și celor centrale. Pe plan local nu s-a luat nici o măsură de scutirea de dări pe timp de trei ani, cum se prevedea în asemenea cazuri, ceea ce a făcut ca în 1775 Comunitatea din Deva să se adreseze personal împăratului pentru a obține aceste scutiri²³).

Tărăgănarea rezolvării celor ordonate de către suveran a determinat ca pînă în anul 1781 să se continue corespondența între Tabula Continua a Comitatului – Guberniul din Sibiu și Curtea din Viena. În timp ce autoritățile așteptau rezolvarea acestor probleme, obligațiile țăranilor creșteau, înhămîndu-i la res-tante grele și datorii mari. Semnificativ în acest sens este plîngerea țăranului

Moldovan Gheorghe din Deva, înaintată Tabulei Continue prin care cere să i se facă dreptate în năcazul pe care îl are (cu Curtea cea Mare), pentru cei 180 florini împrumutați cu dobânzi mari²⁴).

Cu ocazia trecerii din Banat în comitatul Hunedoara, la sfârșitul lunii mai 1773, – Împăratul Iosif al II-lea a fost primit de nobilul Zeyk ca reprezentant al comitatului, care printre altele l-a informat pe împărat că în Comitatul ce urmează a trece, există un număr de 600 nobili²⁵). Din conscripția întocmită la 1783 reiese că, din numărul amintit, în orașul Deva existau 113 nobili²⁶). Aceasta justificând în plus numărul nelimitat al abuzurilor și al acțiunilor arbitrare săvârșite de aceștia împotriva țăranilor din Deva, fie în calitate de proprietari de pământ, fie în calitate de funcționari ai Tabulei Continue a Comitatului, care își avea sediul aici.

Cunoscînd cît se poate de bine abuzurile nobilimii din Deva, precum și nepăsarea stăpînirii habsburgice față de țăranime considerăm că, nu întîmplător Horea la 11 noiembrie 1784 a adresat președintelui Tabulei Continue a Comitatului ultimatumul în care se spune : „**Să jure sub cruce nobilul comitat cu toți proprietarii, și împreună cu ei toți copiii lor, ca să nu mai fie nobilime, și fiecare să trăiască din slujba îndeplinită, nobilii proprietari să plece pentru totdeauna de pe moșiile lor, nobilii să plătească dări ca și poporul de rînd, pămîntul nobililor să fie împărțit țăranilor**”²⁷).

Desigur că, satisfacerea acestui înaintat obiectiv al luptei țăranimii la 1784, ar fi pus capăt și suferințelor și necazurilor țăranimii din Deva, care după cum se știe a dorit atît de mult desființarea nobilimii și a relațiilor de producție feudale.

NOTE

1. Csánki Dezső : **Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában**. Budapest, 1910, vol. II, p. 59.
2. Hunyadm. Tört. Régész. Társulat Evkönyve (Anuarul Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara), vol. XII, p. 108.
3. Idem, vol. X, p. 89.
4. Dr. Karácsoni Iános, **Török – Magyar okmánytar**, Budapest, 1910, p. 112 (Colecția de documente turco-maghiare).
5. **Istoria Transilvaniei**, Edit. Academiei R.P.R., București, 1963, vol. I, p. 254.
6. Dr. Szádeczky Béla, **I Apafi Mihály fejedelem udvartartása, Bornemisza Ana napleja**, Budapest, 1911, vol. I, p. 45.
7. **Istoria Transilvaniei**, Edit. Academiei, București, 1963, vol. I, p. 254.
8. Szathmáry Sándor, **Hunyady Album**, Cluj, 1888, p. 69.
9. **Erdelyi Diéták Végzéseinek Foglalatja Kolozsvár, 1838**, (Conținutul hotărîrilor dietelor din Transilvania), vol. II, p. 73.
10. **Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország Nepessége A Pragmatica Sanctio korában 1720–1721**, Budapest, 1896, p. 207.
11. **Hunyadm. Tört. Régész. Társulat Evkönyve**, vol. X, p. 100.
12. Tabula Continua rezolva cauzele politice, economice și judiciare ale locuitorilor, în componența căreia intrau numai nobili.
13. Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura județului Hunedoara, u.p. 132, 135/1771, 1, 26/1775, 26, 31/1781.
14. Idem u.p. 5/1778.

15. Idem u.p. 4/1783.
16. Gh. Șincai, **Cronica românilor și a mai multor neamuri**, vol. II, p. 214.
17. Arh. St. Deva, fond Prefectura județului Hunedoara, u.p. 21/1765
- * In legătură cu conscripția orașului Deva, vezi pe larg articolul lui M. Valea – R. Schilling, în volumul de față.
18. Idem fond. Prefectura județului Hunedoara, u.p. 27–1785.
19. Idem u.p. 27/1785.
20. Idem u.p. 27/1785.
21. Idem u.p. 62/1785.
22. Idem u.p. 37/1781.
23. Idem u.p. 44/1776.
24. Idem u.p. 35/1776.
25. **Revista Institutului Social Banat – Crișana**, Timișoara, 1943, septembrie–decembrie, pagina 117.
26. Arh. Stat. Deva, fond. Prefectura județului Hunedoara, u.p. 4/1783.
27. Idem u.p. 866/1784.

DEVA À LA VEILLE DE LA RÉVOLTE DIRIGÉE PAR HOREA, CLOȘCA ET CRIȘAN

R é s u m é

Dans le présent ouvrage, les auteurs se sont proposé d'analyser la situation des catégories pauvres de la population de Deva à la veille de la révolte dirigée par Horea, Cloșca et Crișan, notamment celle de la paysannerie.

Après avoir montré les étapes qui ont permis tant au domaine qu'à la noblesse de se constituer une puissante réserve seigneuriale, les auteurs démontrent au moyen de documents que ce processus a eu lieu au détriment de la paysannerie. Il ressort de l'analyse des recensements que parmi toutes les catégories de citoyens, ce sont les paysans qui étaient les plus exploités.

Les innombrables plaintes adressées aux autorités locales, au gouvernement de Sibiu et à l'empereur attestent que, à Deva comme dans toute la Transylvanie, les masses populaires étaient à bout de patience, prêtes à déclencher la lutte pour la suppression de la noblesse et des relations féodales.